

PENCKÓFER JÁNOS

TUDÓSPORTRÉ EGY POPNEMZET FALÁN

PAPP ENDRE: *GÖRÖMBEI ANDRÁS*

1.

Papp Endre „megrajzolja” Görömbei András irodalomtudósi arcképét. Kétségtől azt teszi, amit 2019-es monográfiájának *Tudós az időben* című első – bevezető – részében előrebocsát az imént idézett szavával, és a jó fogású, tetszetős borítójú könyv fülszövegében is hangsúlyoz. Viszont olyan portrérajzot készít, hogy annak legmarkánsabb tudományos karaktervonalai történelmi-társadalmi, nemzeti-közösségi, sőt üdvkereső létértelmezési vonások is egyben.

Hogy miért lesz ilyen ötvözött, kiterjeszkedő e portré? Mert nem lehet más. A *Tudós az időben* című bevezetőjében, illetve innen a fülszövegbe kisserkesztett két legpoétikusabb mondatában szerzőnk erről így beszél: „A tudósi karakter olyannyira elválaszthatatlan a vizsgálódás tárgyától, hogy kijelenthető: életművében a magyar nemzeti szellem figyeli önmagát. Görömbei András egy vele mozduló közösségi önmegértési vágy és akarat ideákat és etikai elvárásokat hirdető képviselője.”

A két kiragadott mondat két szép és képszerű kifejezése – az „önmagát figyelés”, illetve a „vele mozdulás” – nemcsak egyén és nemzeti közösség összeforrott jellegét fogalmazza meg, hanem jelzése is lehet annak, hogy Papp Endre választhatott volna homogénül esszéisztikus nyelvet „a Görömbei-mű” föltáráshoz és alakulásának elbeszéléséhez. Számos mondata közül a következő szintén ezt az irányt erősíti: „Megállapításai, kijelentései magukon viselik a magyarság szellemi ujjlenyomatát.” Az esszéisztikus horizont – a kreatív-emocionális nyelvi attitűd – ugyanolyan kompatibilis az életművel, mint egyéb megközelítés: a népszerű tudós irodalomértelmező nem egy gyűjteményes kötetet és monográfiáját az esszé műfaja felől is föltáráhatónak véli a kritika.

Ám a monográfus döntött. A nem kevés esszés forma ellenére, mégis a filozofikus fogalmi argumentáció és egy olyan tényszerű, pragmatikus

gondolat- és mondatépítkezés mellett foglalt állást, melynek szókincse az irodalomtudomány akadémiai intézményformáinak legszélesebb köreiben egyedülként elismert, leggyakoribb kifejezései pedig a szakszerű, professzionális olvasói műértelmezés és irodalomértés rekvizitumaiként használatosak. Amikor például szerzőnk képernyőre pötyögi az imént citált „önmagát figyelős” mondatot, hogy tudniillik „a Görömbei-műben a magyar nemzeti szellem figyelí önmagát”, rögtön utána – mintha azonnal helyére szeretné billenteni saját kihágását – így magyarázza, mire kell gondolnia, aki csak a tudomány és irodalomelmélet nyelvén ért, beszél. „Befogadó és befogadott egy-egy irodalmi alkotás fölötti párbeszédben megjelenő, saját kölcsönös feltételezettségben álló pozíciójában, hatás és visszahatás relációjában foglal helyet.”

Papp Endre nyelvezete tudományosan megalapozott és kompakt; nem csak egyféle ismeretanyagot hordoz önmagában. Igénye pedig az egzaktásra egészen magas. Persze a monográfia valamennyi összetevőjének egymást erősítő jelentéssége – nyelvezet, gondolati struktúra, filozófiai, irodalomelméleti és társadalmi-kulturális kompetencia, életműtagolás, kötetszerkezet, arányok vagy a személyesség közösséggel kapcsolatos gondolja – csak később dereng fel, amikor már Görömbei András nemzeti irodalomszemlélete, válságérzékelése, illetve „a Görömbei-mű” hungarológiához való természetes hozzákapcsolódása tisztázottá vált, vagyis a könyv végén.

Az egész átgondoltság akkor látszik meg a maga teljességében, amikor már megismerkedtünk avval a szellemi gyökérral, éltető forrással, melyet a monográfia harmadik részében, *Az egzisztenciális tudomány* gyűjtőcím alatti három fejezetben – *Görömbei András nemzeti irodalomszemlélete; A koherens nemzettudat megfogalmazója (Görömbei András Németh László-képe); Barta János és a debreceni iskola* – tár elének a szerző. És amely lényegnek mintegy kiterjesztett részletezéseként olvasható a negyedik rész, az *Érték és fontosság: monográfiák; Sinka István, Nagy László költészete, Sütő András, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár*. Ugyanis a következő egység, a *Nemzetiségi irodalmak – nemzeti irodalomszemlélet – magyarságtudomány* című ötödik fejezet, ezen belül pedig a hungarológia Görömbei András általi tételezése, majd ennek ex-katedra kritikája és az egész kanonizációs-irodalomértelmezői, illetve irodalomtudományi konstelláció összefoglalása már úgy vetíti előre a hatodik, a záró rész – *Egy eszmény múltba tűnése* – nem túlságosan vidám kilátásait, hogy sejteni lehet: a tudós által elkezdett megoldáskeresésnek ki kellene lépnie a monográfus feladatkörén.

2.

Szó se róla: *Egy eszmény múltba tűnése* – magáért beszélő kötetzáró fejezetcím. Pontosan jelzi előre, hogy mi fog következni a monográfia legvégű összefoglalásaként. Úgyhogy az ember „okos fejével biccent” a fejezet legvégén, mikor ezt olvassa: „Ha egy mondatban kell összefoglalni az életpályája tanulságát, arról kell megemlékezni, hogy volt egyszer egy Széchenyi szellemét követő, művelődésszempontokra épülő nemzettudat, egy kultúrnemzeti értékrend, amely etikus, embernemesítő célok követését tartotta a maga kötelességének – Görömbei András volt az egyik nagyhatású megisméjlesztője.”

Egyértelmű előjelzés után egyértelmű végszó. Mégis olyan érzés, mintha ebbe az utolsó fejezetbe – és főként az utolsó mondatba – kicsivel több figyelemfelkeltő szándék és sarkítottság került volna, mint amennyit a monográfia gerince, a fő résznek tekinthető harmadik, negyedik és ötödik fejezet összetett gondolatvezetése alapján várni lehetett. Ha nem káprázat egy ilyen monográfiavég-olvasat, akkor joggal merül föl a kérdés: vajon miért történt így? Miért ez az éles végeredmény-megvonás? Miért nem hagy szerzőnk semmilyen reményt a „Széchenyi szellemét” esetleg újra életre csiholó 21. századi potenciálnak, ha már konkrét és látható menekülőútvonulat nem is nevezhet meg? Milyen meggyőződés, szándék dönthetett? Éleslátás, szembesítési célzat, vagy netán azzal kalkulál, hogy egy „élére állított” befejezés olyan reakciót vált ki, mint egy befejezetlenség: tovább-gondolásra-cselekvésre serkent?

Ki tudja. Mindenesetre ismerjük a *Puszták népe* végének illyési elgondolását. És ugyanúgy a *Lenni, vagy nem lenni* Kosztolányijának példafelhozatalát: Széchenyi egyik felejthetetlen „alakítását”. Előbbi műben a nemzeti probléma könyvvégi nyitottsága, utóbbi esszéiben pedig a nemzeti vég melletti Széchenyi-féle „elköteleződés” vált ki erős visszhangot, illetve érzelmi reakciót. A szépirodalmi szociográfia kapcsán, Babitscsal kezdve, egészen hosszú sort alkottak a hozzászólók, kik a csaknem három és fél millió magyar döbbenetes cselédsorsának nemzeti gondját megértették, míg a Kosztolányi-esszéiben fölháborodott és éles hangú elutasítás lett az a nemesi-baráti reakció, melyet a nemzet végének önmagunk általi beteljesítési javaslatára adott nagyjából hetven neves, ugyancsak jól ismert személyiség.

Érdemes felidézni ez utóbbit, hiszen arról a Széchenyiről van szó benne, akinek szelleme mára „volt egyszer egy” lett. Esszéjében Kosztolányi érzékletesen meséli el, ahogy tekintélyes és nagylétszámú, hetven fős baráti

társaságot várankoztatott Széchenyi az 1848-as forradalom kitörése előtt három nappal. Pattanásig feszült helyzetet teremtett az udvariatlanságával, mert öt órá mondott, de fél hatkor még sehol se volt. Lassan háromnegyed, és a meghívott hetven személy közt a teremben egyre idegesebben várankozott: Andrassy György, Cziráky János, Károlyi György, Keglevich Károly, Lonovics József, Majláth György, Majtényi Antal, Pálffy Móric, Perényi Zsigmond és még temérdek nagy név. Természetesen köztük volt Wessellényi Miklós is, de maga Batthyány Lajos is. Már alig bírták visszafogni magukat, amikor mégiscsak megérkezett Széchenyi. „Halálsápadt volt”, „senkivel sem fogott kezét”, némán, keserűen állapította meg: Kossuth nincs jelen, amit pedig elmondott, égbekiáltó volt – tán még ma is az.

Elnézést kért a késésért, meg előrebocsátotta, hogy mennyire tépelődött a most következőkön, mégis ki kell mondania: „a láthatár teljesen elborula”. „Itt állunk Európa közepén, mint Európa szegylene. Népünk tunya, bárdolatlan, úrhatnám, az igazság iránt érzéketlen, kötelessége renyhe, pallérozásra nem fogékony.” Kifejtette, hogy távol, keleten maradvá talán még lett volna belőle valami, de itt, nyugaton „elkorcsosult, alacsonyágba süllyedt, megvénhedett”. Szinte hetykén vágta a döbbsenten állók szemébe: „Mi is az értelme annak, ha valaki magyar?” Fejét fölszegte, aztán „zilált haját homlokába csapta”, úgy kérdezte: „Mi az értelme annak, ha egy maroknyi népecske (...) ragaszkodik ősei örületéhez?” Ragaszkodik egy olyan nyelvhez, „melyet már egy kőhajításnyira sem ismernek”. Aztán válaszolt: „nem, uraim”, „semmi értelme, hogy itt, a világmappa egy parányi pontján nemzetesdit játsszunk.” Legjobb az lesz – mondta –, ha mielőbb beleolvad ez a nemzet a németségbe, beleolvad a monarchiába. Ő, mármint Széchenyi, mindezt elmondta Metternichnek – közölte végül a hallgatóságával –, Metternich pedig „biztosította a fájdalmatlan halált”. De az egybegyűltek, a barátai, úgy döntenek, ahogy akarnak.

A hajmeresztő beszéd végén mindenki reszketett. Széchenyi ugyanúgy, mint a hetvenek. A világtalan Wessellényi ocsúdott fel legelőbb: „Gazember” – ordította, és ahogy a vakok, „tapogatózva botorkált előre”, oda, ahol a házigazdát sejtette. Úgy kellett visszafogni. Természetesen mindez – a mérhetetlen felháborodást is beleértve –, részletgazdagon, nagyon plasztikusan van leírva; az is, mikor a közfelháborodás végén Széchenyi, mondhatni megelégedetten, „könnyedén, világfiasan” a terem közepére siet, elkacagja magát és bevallja, hogy az egész tréfa volt.

3.

Mindazonáltal a monográfiának ez a záró része – *Egy eszmény múltba tűnése* – amellet, hogy utolsó mondatával némely olvasatban valóban képes felidézni és összekapcsolni az Illyés-mű befejezetlenségéből megszületett reakciót, illetve a Kosztolányi-írásból vett Széchenyi-féle „alakítás” következményét – vagyis a „volt egyszer egy” esetleges továbbgondolhatósága felé nyit –, elsősorban mégiscsak válaszadás a *Tudós az időben* című nyitófejezetben fölített kérdésre: „A tudósi mű maradáósága?”

Papp Endre ugyanis ezzel a tág és laza kérdéssel tudakozódik könyve legelején az iránt, mennyit ér egy tudósi életmű (hogya befejeződik). A válasz filozófiai, elvi síkon körvonalazódik mindenekelőtt, majd egyre inkább tárgyyszerű értelmet nyer. Mennyit ér egy olyan tudós munkája, aki „a maga idejében hiteles, igaz válaszokat” adott „a kor szakmai és emberi kihívásaira”, így víve tovább a tudomány fejlődését? Sőt nemsokára az is kiderül, hogy kérdése még ennél is konkrétabb pontokra tekintget. Például erre: mennyit ér az ember, ha olyan magyar „tudós az időben”, aki „nem teoretikus előfeltevés alapján néz saját, vele is óhatatlanul mozduló tradíciójára”? Végeredményében tehát erre kérdez rá a szerző: mennyit ér a „vele mozdulás” és „önmagát figyelés” magyar tudósa, amennyiben e „perspektíván kívül nem jelöl ki más értelemigazoló bázisokat”, és „nem tekinti az irodalom értelmezését sem elméleti előfeltevések illusztrációjának, sem természetétől idegen hatalmi ambíciókat szolgáló ideológiai eszköznek”?

Nos, az *Egy eszmény múltba tűnéséből* kivethető válasz egyértelmű. Bizony nem sokat ér egy ilyen életmű. Zárómondata meggyőződéssel és magabiztosan ismétli meg a fejezetcímbe foglalt tartalmat. Láttuk az imént. Ám a monográfia gerincét – a harmadik, negyedik és ötödik fejezetet: *Az egzisztenciális tudomány; Érték és fontosság: monográfiák; Nemzetiségi irodalmak – nemzeti irodalom-szemlélet – magyarságtudomány* – mégis meghatározza valami más is: egy negatív kilátáson túli – vagy inkább előtti – valami, egy nem egysíkú jelleg. Valami olyan összetettség, ami nem illeszkedik maradéktalanul a rendszerváltozás utáni könnyűnek-találtatásba, mindamellet, hogy szerzőnk sehol sem bizonytalan e végkifejletet illetően. Papp Endre monográfiája pontosan úgy nem egydimenziójú gondolati szerkezet, mint ahogy a hungarológiában nemzeti-tudományos kiteljesedési lehetőségét megpillantó Görömbei-féle tudósi-irodalomértelmezői magatartást sem tekinti annak a szerző, vagy mint ahogyan Görömbei András emberi sorsával-alakjával kapcsolatban utasítja el, hogy bárki szimpla áldozatnak, avagy hősnek tekintse a széles körben szeretett tudóst.

A „múltba tűnő eszmény” előzményeként egy olyan gondolati réteg-összetételről lehet beszélni, melynek megközelítését még a monográfia terjedelmi-tagolási viszonyai is engedélyezik. Mert ha abból indulunk ki például, hogy a nyitó és a záró rész – *Tudós az időben; Egy eszmény múltba tűnése* – együttvéve csupáncsak tizenkét oldal, de még az eddig nem említett, mert másra, a személyesség-életrajziség életműbeli szerepének körbejárására tartogatott második résszel – az „*Aki nem hajlandó spicli lenni...*” című fejezettel – együtt is mindössze húszat tud kitenni a nettó százhetvenhét oldalból, akkor egy fontos kérdés mindenképp adódik. Vajon mire használ föl a szerző százötvenhét oldalnyi igen sűrű szövésszerű gondolatiságot? Milyen összetettséget mutat a monográfia gerince? Mert nyilván nem azt az egyet bizonygatja benne mindvégig, hogy hiába „a Széchenyi szellemét követő művelődéseszmény, nemzettudat és kultúrnemzeti értékrend”, hiába az „etikus, embernemesítő célok követése”, hisz lám: Görömbei András nagyhatású képviselője mellett is menthetetlenül alászállt, mára teljességgel megsemmisült, vége.

Hát nem. Papp Endre valóban komoly és korántsem egyféle ismeretanyagot mozgatva kérdez rá a tudósi életmű maradandóságára, és kezdi el a Görömbei-műben való eligazítást. Ennek jegyében mindjárt *Az egzisztenciális tudomány* kezdetén, a *Görömbei András nemzeti irodalomszemléletének* legelső oldalain feltűnik az irodalomértelmezési hagyomány kétféle megnyilvánulása. Az első messzemenően életelvű: az európai egzisztenciális filozófia cáfolhatatlan eredményeivel ugyanúgy megalapozott, mint a magyar nemzet-, kultúra- és irodalomértés legrégebbi időkig visszanyúló hagyománya által. Ez jelenti Görömbei András irodalomtudósi portréjának fundamentumát és egyik legfőbb karaktervonását, azt a Széchenyi-szellemű eszményt, melynek elvben nem lenne szabad megszűnnie – „múltba tűnnie” –, hiszen fenntarthatósága-megőrződése bele van foglalta a mindig változó alakú inkarnációjába, és ebben hitt is az irodalomtudós, nagyjából a rendszerváltozásig.

A másiktól sokkal könnyebb eredeztetni és tudomásul venni „az eszmény múltba tűnését”: az életmű és a monográfia summáját, a „volt egyszer egy” korszakhatárt végérvényesítő szerzői meggyőződését. Mert ezt a megnyilvánulást „a szellemi tradíció meghasadása”, a „hagyományszakadás”, valamint a mindezzel összefüggésbe hozható válságérzékelés élteti. És mivel ez a széleskörűen módszeres értékelbizonytalanító és mindent relativizáló állapot Görömbei András „munkálkodásának utolsó két évtizedét magatartásbelileg és szemléletileg döntően befolyásolta”, érthető, hogy a könyv nem is egy, hanem két nagyobb lélegzetvételű kríziselemzésben részletezi a kialakult és máig ható helyzetet.

4.

Amikor viszont e később kétszer is részletezett válságra először történik utalás itt, *Az egzisztenciális tudomány* tisztázásának a kezdetén – a *Görömbei András nemzeti irodalomszemléletének* legelső tételeinél –, még nem érezni se súlyát, se veszélyét. Már csak azért sem, mert Papp Endre a „hagyományszakadásról” – mint kríziselőzményről – egyáltalán nem éberségfölkeltő módon szól. Ellenkezőleg: azt mondja, hogy „a posztmodern voluntarista retorika által” bizonyítottagyományszakadás inkább látszólagos, mintsem valóságos, és egyáltalán „nem rendkívüli állapot egy kulturális tradíció történetében”.

Valóban nem az. A példa pedig, amit fölhoz a hagyományszakadás elhárítására – Horváth János egész munkásságát-önmagát meghaladó esete –, teljesen megnyugtató. Hisz magában hordja a válságjelenségre adható megoldást. Olyan érzés, mintha e hagyományszakadás kétféle égtája közt bolyongó „eltévedt lovas” kiutat mutató térképhez-képlethez, vakságűző magatartáspéldához jutna „a 20. század első felének meghatározó irodalomtörténésze” által, akinek szemléletszélesedő esete valóban horizontfölnyitó és megvilágosító formulaként hat, bár esetével kapcsolatban nincs sok minden, amit részletezni lehetne. Mert miről is van szó? Horváth János elfogadja Gyulai Pál „nemzeti klasszicizmus” elnevezésű szintézisét – miszerint Arany Jánost kortalan ideálképnek lehet tekinteni –, és ehhez képest Ady Endre magatartása-narratívája valóban „elfajulásnak” látszik; vagy legalábbis a hagyomány „kozmetopolita költészet” általi provokációjának.

Erről szól az *Aranytól Adyig* című Horváth János-tanulmány. Benne a szerző – Papp Endre szavaival – „a nemzeti és erkölcsi öntudat átörökítésének hiányát fájalta leginkább, annak az eszményképnek az őrzését, melyben számára a nemzet etikai és értelmi erőinek a legfontosabb elemei egyesültek”. De aztán történik valami. Nem érvényesülési vágy, nem külső erőszak vagy irodalompolitikai cél, hatalomszerzési megfontolás, hanem valami belső, az egyik legnehezebb – a kegyelmi állapotra leginkább emlékeztető – emberi dolog: a magunkat önmagunk fölé emelő belátás keríti hatalmába. Horváth János belát valamit és felülbírálja korábbi álláspontját. Igen: meghaladja önmagát. Adyban a réginek új formájú feltűnését veszi észre, és ezt a befogadóvá váló felismerését beilleszti korábbi szigorúbb érvrendszerébe. Mégpedig akként, hogy „a szellemiség kvintesszenciáját, a nemzetet – mint gondolati és lélektani elemek identitást teremtő és fenntartó összjátékát – kulturális hagyománytörténésként” képes megőrizni.

Pontosan azt teszi, ami Görömbei András számára a 20. század második felében – és természetesen azután is – már alap. A „lényegi azonosságot a történeti változatok sokféleségében” észleli. És mivel irodalomtudósunk másban is pont azt vallja és teljesíti be, amit Horváth vallott és beteljesített, hogy például a magyar irodalom „a magyar nemzeti öntudat és önismeret semmi mással nem helyettesíthető forrása”, ezért Görömbei András „cselekvő”, „életelvű”, „létérdekű” irodalomfelfogása – Barta János és a debreceni iskola szellemi karakterformáló hatásának közbeiktatásával – a nagy előd méltó folytatásának tekinthető. Az a kettős kategória pedig – az „érték és fontosság” mibenléte –, melyet Papp Endre úgy emel ki az irodalomtudós elvi alapvetéséből, hogy általa a Görömbei-életmű archimédeszi pontja is megmutatkozik, pontosan illik ebbe a Horváth Jánostól eredeztethető folytonosságba.

Az „érték és fontosság” kiemelése – azon túl, hogy érzékeny lényegfelismerő képességre vall – a monográfia egész felépítése és szerkezeti működésének beindítása, majd finomhangolása szempontjából alapvető momentum. A Görömbei-féle irodalmi-kulturális értékítélet esztétikai-filozófiai magvához vezet, az értelmezési gyakorlatban való alkalmazása az életművet velejéig meghatározza, pedig az eredeti tanulmányban – *Irodalmunk szabadságharca* (1989) – szinte el van rejtve. A tudós monográfus emeli ki onnan, kurzívval szedve hangsúlyozza, miután a hozzá elvezető utat pontosította.

Ez az út pedig Czine Mihállyal kezdődik. Akinek a védelmében föllépő Görömbei András így beszél *Életelvű irodalomszemlélet* (Czine Mihály: *Németh László eklézsiájában*) című 1998-as recenziójában: „Czine Mihály törekvéseit messzemenően félreértik azok, akik az irodalomelmélet vagy az esztétika világa felől közelítenek műveihez, hiszen ő éppen ellenkező irányba tágítja ki irodalmi érdeklődésének területét”. Papp Endre pedig – tekintélytisztelet ide, tanítványi szemérem oda – azt állítja, hogy ebben az elvi kiállásban Görömbei András bizony nem fogalmaz pontosan. És meggyőzi az olvasót. Irodalomtörténészünk tényleg azt akarhatta mondani, amit a monográfus állít. Hogy az elméleti megközelítés nem minden. Hogy az irodalomértelmezésben – az elmélettel szemben – ugyanolyan jogot formálhat magának egy gyakorlati viszonyulás is, mely „az esztétikai értéket magától értetődően társítja a szociális és történelmi hasznossággal, illetve progresszivitással”.

5.

Az „érték és fontosság” mibenléte szempontjából mérvadó két munka – az *Irodalmunk szabadságharca* (1989) és az *Életelví irodalomszemlélet* (Czine Mihály: *Németh László eklézsiájában*) (1998) – az íménti tálalásban fordított időrendi viszonyba került egymással. Úgy tűnt fel, mintha az 1989-ben elhangzott előadás ugyanezen évben publikált anyagához – *Irodalmunk szabadságharca* – a sokkal későbbi, az 1998-as recenzió – az *Életelví irodalomszemlélet* (Czine Mihály: *Németh László eklézsiájában*) – szolgálna alapul, holott a monográfus nem követett el ilyet.

Szerzőnk nagyon is figyel kötetszerkezeti elképzelésére, hogy a monográfia gerincét alkotó fejezetek nagyobb gondolati egységeinél a Görömbei-művek kronológiája ne legyen teljesen mellékes szempont. A Czine Mihály védelmében megszületett későbbi írás úgy lesz kiindulópontja az előbb elkészült *Irodalmunk szabadságharcának* – tehát az „érték és fontosság” együttállásának –, hogy Czine Mihállyal kapcsolatban Papp Endre még nem ezt a letisztult kétoldalú kategóriát emlegeti. Gondolatának kiindulópontjában szerzőnk az „elméleti absztrakció” és a „praktikus konkretizálás” „ellentétes irányultságára” kérdez rá. A Görömbei-féle elvi kiállítás nyomán az iránt érdeklődik mindenekelőtt, hogy valóban létezik-e a kettő között szétartás vagy szembenállás –, és csak ennek megválaszolása után következik az „érték és fontosság” tisztázása.

Hogy az „elméleti absztrakció” és „praktikus konkretizálás” „ellentétes irányultságában” mennyi természetesség lehet – vagy hogy szembenézésükben netán mondvascinált erő munkál-e –, nos, e kérdésekre Papp Endre a népi írói mozgalommal válaszol. Illyésékkal, Németh Lászlóékkal, Szabó Zoltánékkal, kiknél a népi jelző „a nemzet fogalmával azonos jelentés” lett; a politikai és irodalmi programot szépen egybelátták. Olyan etikus, természetes módon megvalósítható és felelős írói elkötelezettséget tűztek célként önmaguk elé, melyben „elvonatkoztatott elmélet” és „gyakorlati hatás” között a viszony nemcsak békés, egymás mellé rendelt, hanem egymást kiegészítő is. „Az irodalom tudás is, de szociális jelenlét is egyben” – mondja a monográfus Görömbei Andrással –, vagyis e kettő együtt adja a „cselekvő történelmi jelenlétet”.

A népi írói mozgalommal válaszoló szerző akkor is az „elméleti absztrakció” és „praktikus konkretizálás” „ellentétes irányultságának” feloldhatósága felé néz, mikor látszólag „értékfelismerés és közösségi sajátosság összefüggésében” idézi Görömbei András nyomán Németh Lászlót. „Nagy magyar

költő csak az lehet, aki a magyar eredetiség medencéjéből meríti meg a maga eredetisége korsaját” – így szól a Németh-citátum, de a folytatása már egzisztenciális távlatba tekint. „Az irodalom a nép erőtartályait a tudatalattiságból kimenti és fényre hozza” – idézi Némethet a monográfus, és ebben mindenki hallja jó Heideggerünket: „a műalkotás fényre hozza az elrejtettségből a létezés igazságát, az el-nem-rejtettséget”. A társadalmi cselekvés irodalmának létezik tehát egzisztenciális távlata – foglalja össze a szerző –, azaz „a létezés igazsága magától értetődően egy nemzeti közösség igazsága is”, vagyis „absztrakció és konkrétum: ugyanannak a lényeknek a két oldala”.

És itt már jön is az eredeti Görömbei András-gondolat az 1989-es *Irodalmunk szabadságharcából*, csak már dőlttel szedve mutatja szerzőnk a két kulcsszót. „Az azonos minőségű értékek világán belül azonban egy-egy nemzeti közösség számára nem értékesebbek, hanem *fontosabbak*, a nemzeti önismeret és öntudat épségének ápolása számára meghatározóbbak azok a művek, amelyeknek ismereti értéke közvetlenebbül táplálkozik a nemzeti közösség életéből, történelméből, sorsából. Ezekben a művekben a nemzeti közösség közvetlenebbül ismeri föl a maga életének analógiáját.”

Olyan archimédeszi pont tehát e kétoldalúságban álló egység – az „elméleti absztrakció” és „praktikus konkretizálás”, illetve az „érték és fontosság” mibenléte –, amit más szavakkal „eszményiség és szociális hatás” együttesének lehet mondani. Felszínre hozásával szerzőnk szép és hasznos rendet vág a Görömbei-életműben. Nem véletlenül adja a könyv legnagyobb terjedelmű részét az *Érték és fontosság: monográfiák* fejezetcím, ahol Görömbei András öt monográfiája – a *Sinka István, Nagy László költészete, Sütő András, Csoóri Sándor és Nagy Gáspár* – kerül bemutatásra, mintegy rendkívül kimerítő illusztrációjaként is annak, hogy „a művek esztétikai és nemzeti önismereti értéke együtt mérendő”.

6.

Az *Érték és fontosság* öt monográfiájának bemutatását viszont, valami kiválthatja ezen a helyen. Mégpedig az, ami szünni nem akaróan *Az egzisztenciális tudomány* első alfejezetéhez, a *Görömbei András nemzeti irodalomszemléletéhez* köti az érdeklődést. Hogy tudniillik miért is kerül válságos állapotba az irodalomtudós által képviselt eszmény, mikor olyan létezőgazdagításra épülve kínál megoldást – végsősoron: üdvözülési lehetőséget –, ahol „az egyedi képes szembesülni a generális elvvel, véges a végtelennel, tárgy a gondolattal, ember a világgal, cselekvés az erkölccsel”.

Miért kerül válságba egy ilyen eszmény?! Csak nem azért, mert hatóereje nem konstans tényező? – kérdezhetné akár ebben a formában is szerzőnk, miután tisztázta a „cselekvő irodalomfelfogás” három problémakörét: a referencia, a társadalmiság és a történetiség idődimenziójának kérdését. Már csak azért is, mert Papp Endre valóban érdeklődésfölkeltő módon kezdi ecsetelni e kiszélesített harmas problémakör megváltozott össznemzeti-társadalmi helyzetét; azt mondja, hogy a rendszerváltozás – „a demokratikus politikai fordulat” – „Görömbei Andrásnál részleges szemléleti módosuláshoz vezetett”.

Nocsak – néz az olvasó; sikerült az érdeklődésfelcsigázás. De nem sokáig marad így, azonnal kiderül, hogy szó sincs 1989/90-hez kötődő „megvilágosodásról” vagy hirtelen jött „felbátorodásról”, „damaszkuszi útról”. Nem, az eszmény hatóereje mindaddig konstans tényező, amíg „a létezés igazsága magától értetődően egy nemzeti közösség igazsága is”, vagyis „Görömbei András értékrendszere, közéleti magatartása a rendszerváltozással csak szilárdabbá vált”, „korábbi megtartó példáit nem volt oka megtagadni”. Sőt, „egy új magyar azonosságtudat kialakítását tartotta céljának”. Görömbei András „kitartott a szó erkölcsi hitelének védelmében”, „kulcsszavai – a nemzeti kohézió, önismeret és öntudat – változatlanok maradtak”. Ami megváltozott: azt az össznemzeti irodalmi önképben találjuk, Görömbei András részéről abban az elbizonytalanodásban, ami kulturális szerepválalását, szakmai elismertségét és elfogadottságát illeti.

Történt ugyanis valami csuda progresszív dolog bizonyos magyar irodalomtudósi körökben ekkor: „az új elméleti iskolák követői saját felfogásuk kognitív fölényét hangoztatva, közvetve anakronisztikusnak minősítették” az eszményt, amely Görömbei András egész pályája során éltette. Avittnak érezték „azt az ízlést és irodalomfelfogást”, „amelyikben értékeink összeadódnak, kiegészítik egymást, sőt távlatot adnak egymásnak” – mondja Görömbei András Papp Endre, és ezzel máris a könyv első, részletező kríziselemzésénél vagyunk, ahol kulcsmomentum tehát, hogy a „gyönyörű sokféleség értékeinek” nemzetünkben összeadóó lehetőségét, a tudomány nevében elhasználnak lehet titulálni; ódivatúnak, elnyűttnek.

Mintha nem mutatta volna meg Horváth Jánosunk már évtizedekkel korábban, hogy a mindenkori „Aranytól” a mindenkori „Adyig” vezető mindenkori útnak nemcsak tudományos kánonformáló, de kultúrnemzeti üdvösségtartalma is létezik. Mert ez az irány önmagunk meghaladásának felemelő élményét tudja biztosítani; vagyis: igazi szabadságérzettel teli önkép, ha úgy tetszik: fölfelé emelő szellemi-pszichés metanoia. Vagy az irodalmi nemzet ügyeiben – Szabó

Zoltánnal szólva – valóban „idegen erők kezdtek volna működni” ebben az időben? Csak nem! Mindenesetre Papp Endre megnevezi, kiktől érte közvetett támadás a „lényegi azonosságot a történeti változatok sokféleségében” észlelő magatartást, a „gyönyörű sokféleség” elvét, ahol „értékeink összeadódnak, kiegészítik egymást, sőt távlatot adnak egymásnak”.

Fölhossa Kálmán C. György Nagy László-ellenes pamfletjét; aztán „a ’paradigmaváltás’ prominensét”: Kulcsár Szabó Ernőt; majd az elavult és korszerű kérdéskörében szintén progresszív Szegedy-Maszák Mihályt, illetve a hagyomány bizonyos tehertereleiben ugyancsak magabiztos Veres Andrást. Viszont felesleges szót költeni itt most arra, hogy Görömbei András milyen irányba néző irodalomtudósi arcát látta e szakmaian korszerű fölénynek, a divatos tudománykövetők hazai pionírjainak, mert még a válságállapot általa „lajstromozott” szimptomáinak megnevezéseire sincsen mód kitérni. Pedig az „értékfelejtés” például, vagy „a szellemi közömbösség”, a kereskedelmi szempontok előtti hajlongás, a „könnyűség, súlytalanság, jelentésnélküliség eszményítése”, vagy az eltűnő igényes olvasó, illetve a tömegtermelésre átálló kiadók jelensége, „a referencialitás nélküli szövegek” csinnadrattás dicsőítése, vagy a „célnélküliséget hirdető irodalmi autonómia” – mind, mind csak kiragadott esetei Görömbei András krízisérzékülésének.

Miközben persze szólni kellene az egyik leginkább elvárt magatartásról is ugyanúgy: a „megértés és igazság osztottságának” a propagálásáról. Illetve arról a szintén tudományosan bizonyított korszerű tendenciáról, ahol „a szabadságelvű illetve a közösségelvű alkotónak” feltétlenül szembe kell kerülnie egymással. És akkor még csak meg sem említettük azt az irodalomtudósi eredményekre messzemenően figyelő igényt, ahol a monográfia-írói horizont épp e figyelésből eredően szélesedik ki, és Görömbei András átfogó krízisértékelésének ismertetése átmegy napjaink egyik legfontosabb társadalmi-kulturális szimptomájának a leírásába. Így tűnik fel valami nagyon korszerűen egyszerű: egy populárisává átváltó-alakuló nemzettartalom, egy amolyan popnemzetbe hajló társadalmi-kulturális attitűd.

7.

Ha *Az egzisztenciális tudomány* első alfejezetéhez, a *Görömbei András nemzeti irodalomszemléletéhez* kötődő tartós érdeklődés egyik kiváltója az a kérdés, hogy mindig változó alakban való inkarnációja ellenére, miért kerül szemünk előtt válságba a Széchenyi-szellemű eszmény – illetve „foszlik szét” egy nagy „lelki, sorsbeli és irodalmi egység ábrándja” –, úgy a másik

kiváltóokot bizonyára e kialakult válsággal és ábránd-szétfoslással összefüggő populáris nemzettartalomban lehet megtalálni.

Mert különös jelenség ez a popularitás. Csöppet sem bonyolult, de persze nem is jóra törően összetett, mert ez utóbbi már kvalitást szokott magába foglalni. Viszont mindenképp szokatlan: az egyéni-közösségi létezésproblémát – végső soron tehát a mindennél fontosabb önazonosságot – roppantul leegyszerűsíti és mindent eltömegesít. Az erre a helyzetre is vonatkozatható Görömbei-tanulmányokból kiindulva Papp Endre állítja, hogy „a nemzeti jelzővel illetett kultúra” mára populistává lett, és ez a populista nemzetváltozat „szerkezeti” azonosságot mutat a fogyasztói tömegkultúrával. Azt mondja: ahogy létezik liberális, úgy létezik nemzeti ideologizáció is. Mindkettő teremtője-alakítója napjaink tömegkultúrájának, miközben pedig létrehívója „a művelődés esszencialista képviselőének”. Egy érdekes „két-szintű szerkezeti hasonlóságra” hívja föl a figyelmet, miközben a „tartalom” és „érték szemlélet” ezzel szembeni elkülönülésére mutat rá.

Papp Endre úgy látja, hogy az „individualista liberális eszmék követőinél” a nemzeti elvvel szemben a progresszió áll. Itt az „elitművelődés képviselőit” nem veszélyezteti „a múzeum-szerep”, mivel „a kulturális tömegtermelés trendjeit” innovációként fogadják magukba. „A nemzeti jelszavakat használó hatalmi gondolkodás” viszont minden múltbélit a „statikusságában” kívánja őrizni, a nemzetit leginkább „érinthetetlenek”, „kritizálhatatlannak” szereti látni. „Míg ott a ’fejlődés’ az ideológiai elv, itt a ’konzerválás’” – foglalja össze popularizálódásunkat a monográfus, amely ideológiai elvek pedig a „zárványosodással”, illetve az „esszencialista nemzetfelfogással” keverednek össze.

Szerzőnk azzal a Görömbei-idézzel veti össze a kialakult krízishelyzetet – amit Görömbei András mellett természetesen Papp Endre is érzékel –, hogy „a különböző ízlésirányokhoz tartozó írók remekműveinek találkozniuk kell a nemzeti kultúra egyetemes emberi értékeket teremtő csúcsein”. Csakhogy nem találkoznak. Pontosabban: „ennek hatóköre ugyancsak beszűkül” – ahogy a monográfus írja. Végső soron Görömbei András válasza a popularizálódással együtt észlelt „nemzeti esszencializmusra” és „zárványosodásra” – illetve az általa egy életen át követett és éltető elvként alkalmazott eszmény negligálására – nem egyéb, mint egy régi felismerés aktualizálása. Hogy tudniillik „a magyar irodalom nemzettudata defenzív, védekező jellegű”.

Mert a bölcsesség tudja, hogy csak az lehet új, ami régi. És abban szintén tisztán lát, hogy döntően a személyiség tudományos felelőssége révén jut érvényre minden, avagy bukik el. Így vezeti le a tudományos antropológiából

Görömbei András a következőt: „Az egyénnek és a közösségnek egyaránt létfeltétele az, hogy azonos lehessen önmagával”. Természetesen ezt az önzonosságot statikusnak elképzelni nem szabad. Az egyéni és közösségi azonosságtudat folyton alakul. Egy szünni nem akaró kétirányú párbeszédben képződik meg újra s újra, melynek egyik nélkülözhetetlen forrása a saját történelmi múltunk, míg a másik formálóhatást az idegenséggel folytatott dialógus tudja biztosítani. Minden a mában történik; befogadás és annak sajátta formálása biztosítja a mindenkori jelen önzonosságát. A tudomány felelősségét pedig a nemzeti közösség megtartásában, erősítésében, fejlesztésében – feltétlenül látni kell.

És ezzel Görömbei András tudósi portréja a hungarológia interdiszciplináris jellegéhez ér. Mert a tudós a rendszerváltozás utáni és ezredfordulói értékválságos helyzetben csakis „a magyar nemzetre irányuló különféle kutatások integratív voltában látott esélyt a közösségi felelősség tudományos magragadására”. Az alábbi fejezetzáró idézetből pedig ki ne tudná kiolvasni, hogy olyan válságmegoldást kínál, mellyel a populárisnak nevezett nemzet-tartalom is kiszabadulhat a kelepccéből. „A magyar kultúra és tudomány legnagyobb alakjai minden időben európai látókörrrel, európai mértékkel nézték és ítélték meg a maguk magyar világát. Sohasem másolták az európai mintákat; úgy szembesültek velük, hogy az európai eszméket a magyarság kritikai mértékévé avatták, a magyar adottságokkal szembesítették, magyar nemzeti eszmévé, gondolattá, stílussá formálták.”

8.

Az eddigi részletezésből kivethető, hogy *Az egzisztenciális tudomány* első alfejezete – a *Görömbei András nemzeti irodalomszemlélete* – kikerekített tanulmány. Felépítettsége hiánytalanak tűnik fel, pontosabban: önálló egységként is képes megállni helyét, mint ahogy a monográfia vége felől visszanézve lesz egyértelmű, hogy nem véletlenül alakult ilyenre; a könyv valamennyi része autonóm jellegű egység.

Természetesnek mondható tehát, hogy ebben az első alfejezetben is szóba kerül minden olyan irodalom-, kultúra- és így önzonosság-szemléleti viszonytagság, sajtóság, probléma, mely a későbbiek során nemcsak újra s újra feltűnik, hanem mintegy végérvényes kitárgyalását is elnyeri. Ilyen például a populáris nemzettartalommal hatékonyan leírható válságérzékelés, mely a *Görömbei András nemzeti irodalomszemlélete* után még inkább kategorikus formát öltve jelentkezik az *Egy eszmény múltba tűnésében*, vagyis a könyv végén. Így lesz

a monográfiának ez a nem deklarált összefoglalása olyan válságösszefoglalás is egyben, ahol majdhogynem pontokba szedve írja le a szerző, milyen „hármás gyökérzetben” ragadható meg az irodalomtudós válságtudata.

Az első „pont” azt „a jóléti-fogyasztói társadalmakban elhatalmasodó” jelenséget írja le roppant tömören – ám hatékonyan –, mely a művelődés és az irodalom valamennyi szegmensét velejéig áthatja. Ezt az „élmény- és élvezetközponitú civilizációt” a konzumkultúra jellemzi. Vagyis: az „alacsony elvárásoknak megfelelni kívánó” irány, mely „egyre erősebb és primitívebb ingerekre” apellál. Itt már nincs meg „az európai felvilágosodás és racionalizmus szellemi, erkölcsi, életvezetési, világképalkotó alapja”, itt már az égvilágon minden parciális, plasztikus és bizonytalan, legyen az tudás avagy hit, erkölcs avagy szépség.

Görömbei András válságtudatának második forrását szerzőnk a tragikus történelmi örökségben jelöli meg, a 20. századi közelmúlt traumájában. Ez szinte helyrehozhatatlan elváltozásokat okozott a lelkekben és gondolkodásunkban egyaránt. Vagyis a hazugságra épített politikai berendezkedés évtizedei után, bizonyára elcsodálkozni sem kellene azon, ami 2004. december 5-én, a kettős állampolgárságról tartott népszavazáson megtörtént. „A választás éjszakáján nagy keserőséggel láttam, hogy ami nekem erkölcsi evidencia és kötelesség, az Magyarország lakóinak nagyobbik része számára semmit sem jelent. [...] Kétségbeesve szégyenkezem.” – idéz a *Sors és alkalom* című „nagyon személyes” könyvének egyik vallomásából a szerző.

De ami Görömbei András számára még ennél a primitíven beszűkült látókörű nemzetfelfogásnál is döbbenetesebb volt, az a rendszerváltozás utáni szabadságmegélés furcsaságában érte. És ezzel már a harmadik „pontnál” vagyunk. Hogy tudniillik „a kevesek által kivívott, sokaknak ölebe hullott szabadságban ’alászállt életünk szellemi és erkölcsi színvonala’”. Elmúlt a szabadsághiányos korszak, és amikor pont az ellenkezőjére lehetett gondolni – vagyis a szabadságban való egységesülésre –, épp akkor kap újult erőre az egész művészi-szellemi szféra megosztottsága. Ezt az abszurd fejleményt az irodalomtudós egyenesen tragikusnak látja, de nézhetett bárhová, mindenütt kitűnt a közöny és az érdektelenség, látható lett a „funkcióvesztés, a szerepzavar, céltalanság és a közös ügyek hiánya”.

Fölösleges tehát bármit részletezni abból, hogy Görömbei András hungarológiával kapcsolatos elképzelése miért nem nyer el szinte semmilyen tudóstársadalmi támogatást, amikor meghirdetésre kerül. Mert már itt, a könyv elején, a *Görömbei András nemzeti irodalomszemléletében* kitűnik: „a

magyar társadalom szellemi-erkölcsi-tudati állapota olyan bizonytalan, hogy a tudomány eredményeinek megismerése és elfogadása helyett a napi politika érdekarcai alá rendeli magát”. De nem juthat más eredményre szerzőnk később sem. Például az *Egy eszmény múltba tűnése* előtti fejezetben – a *Nemzetiségi irodalmak – nemzeti irodalomszemlélet – magyarságtudomány* című részben sem –, holott már a címe is jelzi, hogy milyen nagyszabású kulturális és tudományos nemzetegyesítő elképzelést szeretett volna kibontakoztatni a tudós. Görömbei András nemzeti irodalomszemlélete – melynek fontos része a nemzetiségi irodalmak (és ezek mellett természetesen a diaszpóra eredményeinek beemelése is az egyetemes magyar irodalomba) – természetes módon lehetett volna kitüntetett része a magyarságtudománynak.

Persze minden másként lett. „A posztmodern kritika felborította ezt a szép harmóniát” – ahogyan fogalmaz a szerző. Hogy, hogy nem, de megint Kulcsár Szabó Ernőé lett a fő szólam, aki egyenesen „elvitatta a hungarológia tudományos mivoltát”. Ugyan Papp Endre rövid úton bebizonyítja, hogy ez az „elvitatas” inkább okoskodás, mintsem tudományos következetesség, ám a végkifejletet – „az eszmény múltba tűnését”, tehát a „vele mozdulás”, illetve „önmagát figyelés” tudósi értékének általános alábecsülését – nem befolyásolhatja.

9.

A *Nemzetiségi irodalmak – nemzeti irodalomszemlélet – magyarságtudomány* utolsó szava tehát nem a hungarológia ex-katedra elutasítása, „a tudomány” „igazának” megdicsőülése „a paradigmaváltás ’prominense’” révén, hanem ellenkezőleg: az élelvtű Görömbei-féle interdiszciplináris elgondolás melletti rövid érvelés, ezen túl pedig a nemzeti önazonosság nélkülözhetetlenségének a hangsúlyozása. És mindazonáltal mégis az „egy eszmény múltba tűnése” lesz a könyv záróképe, a krízishelyzet pontokba szedése, a „volt egyszer egy” korszakhatárának éles megvonása.

Nincs ebben ellentmondás? A monográfia összetett gondolat-vonulata és a végkifejlet között nincsen antinómia, szembeszegülés? Hát: nincs. Azaz: van. Kétféle válasz is megállja helyét. Az első annak belátásából ered, hogy a monográfia végkicsengését a valósággal való illúziótlan szembesülés fogalmaztatja meg szerzőnkkel. Ez a válasz irodalomértelmezési hagyományunknak arra a szegmensére figyel mindenekelőtt, ahol „a szellemi tradíció meghasadása”, a „hagyományszakadás” pozitív, üdvözlendő, sőt hangsúlyozandó fenomén, ahol az „érték és fontosság” gyanúsán nemzeti önazonosságot formál, és ahol a „gyönyörű sokféleség” elve elutasított,

akárcsak a hungarológia. Ilyen 21. századi – konzumkultúrárs és popnemzeti – környezetben logikus „múltba tűnőként” beszélni a Görömbei András által képviselt eszményről: vagyis logikus, hogy a monográfia összetett gondolat-vonulata és végkicsengése közt nincsen ellentmondás.

Míg a másik válasz helytállósága irodalomértelmezési hagyományunknak arra a szegmensére épül, melyet a Széchenyi-féle eszmény, Horváth János, illetve Barta János és a debreceni iskola hagyománya fémjelez; amely mellett mindvégig nagyon visszafogottan állást is foglal a monográfia írója; és amelynek mintegy utolsó állomása lett a Görömbei András magyarságtudományi elgondolása melletti rövid tudományos érvelés. Erről a szegmensről állítottuk fentebb, hogy Görömbei András irodalomtudósi kiindulópontja is, hisz mindennél fontosabb karaktervonása az a Széchenyi-szellemű eszmény, melynek elvben nem lenne szabad megszűnnie – „múltba tűnnie” –, mivel fenntarthatósága-megőrződése bele van foglalva a mindig változó alakú inkarnációjába. Hát ebből logikusan semmiképp sem következhet a „volt egyszer egy” határmegvonás.

Jól válaszol tehát Papp Endre a saját kérdésére, melyben az eszmény hatóerejének állandóságára-múlékonyosságára kérdez rá. Igen, megállja helyét a kifejtése, hogy nem az eszmény hatóereje változott meg a mi rendszerváltozásunkkal, hanem a tudós „kulturális szerepvállalásának szakmai elismertsége és elfogadottsága”. Az eszmény hatóerejének konstans tényező szerepét pedig közvetetten mi sem támogathatná meg jobban, mint *Az egzisztenciális tudomány második alfejezete – A koherens nemzettudat megfogalmazója (Görömbei András Németh László-képe)* –, melynek föltárását szintén filozófiai alapokon állva végzi el a szerző. Kimondottan izgalmasra sikeredett ez a rész – talán mindegyiknél érdekfeszítőbb –, melyben egymást erősítve lesz látható három lényegi összetevő: Németh László egyénre és közösségre egyaránt vonatkozó üdvösségkereső gondolkodása; Görömbei András Németh László-értelmezésének létezőkérdésként aktualizálása; illetve Papp Endrének mindkettőt egy tágas filozófiai horizonton tárgyaló recepciója.

Lényege e hármasságnak abban áll, hogy Görömbei András Németh László példájában egy „saját minőségű koherencia szellemi mintáját” látja – ahogy fogalmaz Papp Endre. Ezt a lényegyet pedig mindennél jobban megvilágítja az *Ekler Andrea beszélgetése Görömbei Andrással* című írás, melyből kiderül, hogy a tudós már pályája legelején – 1971-ben, huszonhat évesen, vagyis hat esztendővel első könyve, a *Sinka István* monográfia elkészítése előtt – Németh László életművét bibliájának nevezte. És e sokatmondó alapállás 2005-ben – a „beszélgetés” idején – mit sem változik; sőt újabb megerősítést nyer.

Az egész tudósi életmű tehát e „biblia” jegyében készült. Kiindulópontja és fő csapásiránya pedig az önazonossági konstrukció filozófiája, illetve ennek az egyéni és közösségi gyakorlatban való funkcionálása. Mielőtt viszont az eszmerendszer kulcsfogalmát, az önazonosságot boncolgatni kezdené a szerző, tesz egy furcsa megjegyzést. Állítja, hogy „író és olvasó relációjában” Görömbei Andrásnál Németh László alkotói tekintélye mindenképp fölé áll; ebből a pozícióból tolmácsolja regényeit, drámáit, sőt irodalomszemléletét, kereszténységét, az egész „élő örökségét”. Papp Endre szerint Görömbei András úgy vállal közvetítő szerepet e téren, hogy a megértett és magáévá tett gondolatokat nemcsak tolmácsolja, hanem „képviseli is”, sőt: el akarja fogadtatni azokat a közönségével. Így veti föl szerzőnk „a tudományos objektivitás”, a „tisztá megismerés gondját”, hogy nem szolgál-e vajon tudományon kívüli célokat ez a „biblia-feldolgozás”?

